

SIVILOMBUDSMANNEN

BESØKSRAPPORT

Skjerfheimkollektivet

18.-20. september 2018

Forebygging av tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff ved frihetsberøvelse

SIVILOMBUDSMANNEN

BVT behandling ungdom, Skjerfheimkollektivet
Postboks 2233
3103 TØNSBERG

Vår referanse
2018/1939

Deres referanse

Vår saksbehandler
Mette Jansen Wannerstedt

Dato
05.02.2019

Oversendelse av rapport etter besøk i september 2018

Det vises til Sivilombudsmannens besøk til BVT behandling ungdom, avdeling Skjerfheimkollektivet 18.– 20. september 2018.

Vedlagt følger rapport fra besøket. Vi ber om at den blir gjort tilgjengelig for ansatte, ungdom og andre som ønsker det.

Sivilombudsmannen ber om å bli orientert om oppfølging av rapportens anbefalinger innen 6. mai 2019.

Institusjonen bes utforme svaret slik at det kan offentliggjøres. Dersom svaret inneholder opplysninger som ikke kan gjøres offentlig, bes det om at det opplyses om dette og sendes en sladdet versjon som kan offentliggjøres. Det bes om hjemmel for å unnta at opplysningene oppgis. Med mindre annet er opplyst, vil det bli lagt til grunn at svarene kan offentliggjøres i sin helhet.

For ombudsmannen

Aage Thor Falkanger
sivilombudsmann

Helga Fastrup Ervik
kontorsjef

Dette brevet er godkjent elektronisk og har derfor ikke håndskrevet underskrift.

Barne- og likestillingsdepartementet
Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet
Bufetat region sør

SIVILOMBUDSMANNEN

BESØKSRAPPORT

Skjerfheimkollektivet

18. – 20. september 2018.

Innholdsfortegnelse

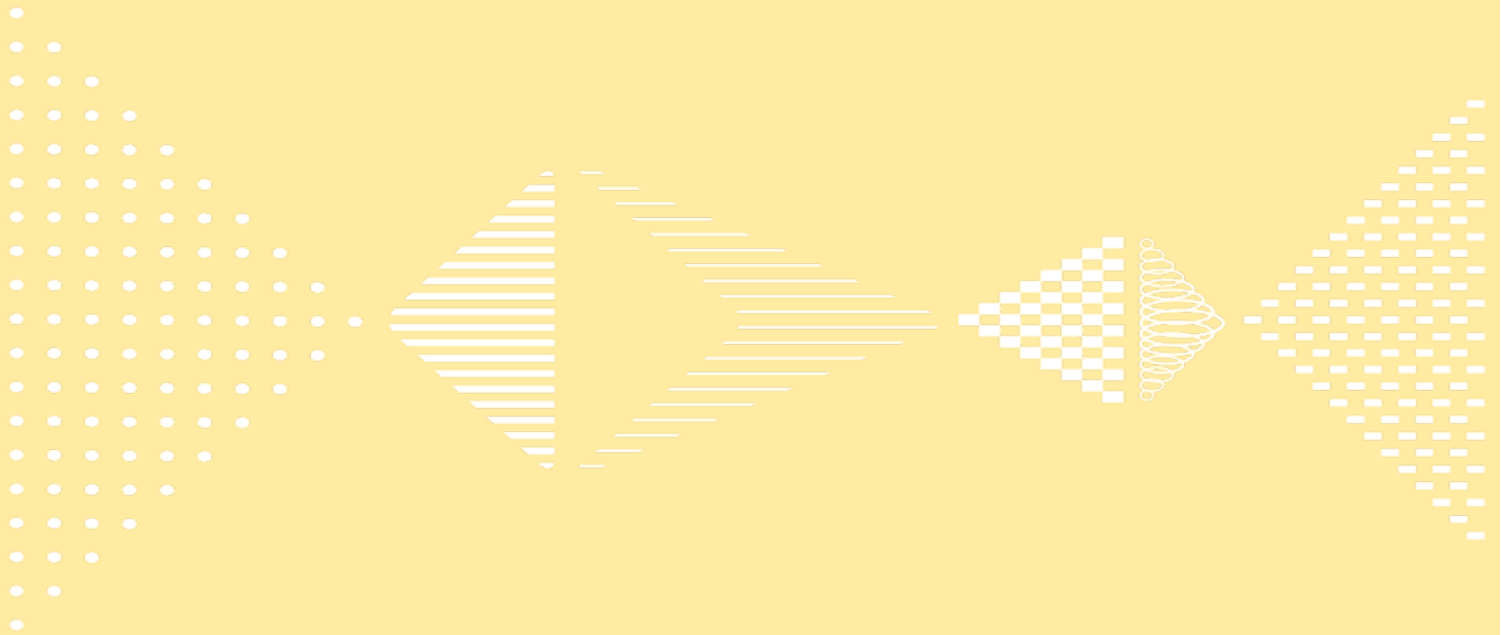
1	Tortur og umenneskelig behandling	3
2	Om Sivilombudsmannens forebyggingsmandat.....	4
3	Sammendrag	5
	3.1 Anbefalinger.....	6
4	Barns rettigheter når de er fratatt friheten.....	8
5	Gjennomføring av besøket	10
6	Om Skjerfheimkollektivet	11
	6.1 Ansatte som bor med ungdommene	11
7	Gode fysiske forhold	12
8	Behandling og arbeidsmetoder	14
	8.1 Kollektivmetoden.....	14
	8.2 Endringer i behandlingstilnærming.....	14
	8.2.1 Skole og annen aktivitet utenfor kollektivet.....	15
	8.3 Personhåndbokens føringer på behandling, holdninger og regler	15
	8.4 Ulik praksis i blant de ansatte	16
	8.5 Bedre opplæring	17
9	Bruk av tvang på Skjerfheim	18
	9.1 Menneskerettslige standarder og nasjonalt lovverk	18
	9.1.1 Ansvar og oversikt.....	18
	9.1.2 Vedtak og protokollføring	19
	9.2 Innlåsing i enerom.....	22
	9.3 Forebygging av tvang	22
10	 Rett til å bli hørt og til å delta.....	24
11	Bruk av turer som tiltak.....	25
	11.1 Innkjøringsleir	25
	11.2 Motivasjonstur.....	25
	11.3 Avrusningstur.....	25
	11.4 Rettssikkerhet ved bruk av turer	25
	11.4.1 Informasjon og medvirkning	27
	11.4.2 Begrunnelse og dokumentasjon	28
12	 Rett til helsehjelp	30
	12.1.1 Samarbeid med spesialisthelsetjenesten.....	30
	12.1.2 Spesielt om samarbeid med fastlege	31

1 Tortur og umenneskelig behandling

Forbudet mot tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff er slått fast i en rekke internasjonale konvensjoner som er bindende for Norge.

Sentralt står FNs konvensjon mot tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff (torturkonvensjonen), som ble vedtatt i 1984. Det samme forbudet er også nedfelt i blant annet FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (artikkel 7), FNs barnekonvensjon (artikkel 37), FNs konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (artikkel 15) og Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (artikkel 3). Norge har sluttet seg til alle disse konvensjonene.

Mennesker som er fratatt friheten, er sårbare for brudd på forbudet mot tortur og umenneskelig behandling. Dette er bakgrunnen for at en tilleggsprotokoll til FNs konvensjon mot tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff ble vedtatt av FN i 2002. Norge sluttet seg til tilleggsprotokollen i 2013.

2 Om Sivilombudsmannens forebyggingsmandat

Norge sluttet seg til tilleggsprotokollen til FNs torturkonvensjon i 2013. Konvensjonen pålegger statene å ha et organ som skal forebygge at personer som er fratatt friheten, utsettes for tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff.¹ Sivilombudsmannen fikk denne oppgaven, og det er opprettet en egen forebyggingsenhet ved vårt kontor til å utføre denne.

Enheten besøker regelmessig steder der mennesker er fratatt friheten, for eksempel fengsler, politiarrester, psykisk helseverninstitusjoner og barnevernsinstitusjoner. Besøkene kan skje med eller uten forhåndsvarsel.

Sivilombudsmannen har adgang til alle steder for frihetsberøvelse og til å føre private samtaler med personer som oppholder seg der. Videre har Sivilombudsmannen tilgang til alle nødvendige opplysninger av betydning for hvordan frihetsberøvelsen gjennomføres.

Risiko for tortur eller umenneskelig behandling påvirkes av faktorer som rettslige og institusjonelle rammer, fysiske forhold, opplæring, ressurser, ledelse og institusjonskultur.² Effektivt forebyggingsarbeid krever derfor en bred tilnærming, som ikke utelukkende fokuserer på om situasjonen er i overensstemmelse med norsk lov.

Ombudsmannens vurderinger av forhold som utgjør risiko for tortur og umenneskelig behandling, skjer på bakgrunn av et bredt kildegrunnlag. Under besøkene undersøker forebyggingsenheten forholdene på stedet gjennom observasjoner, samtaler og gjennomgang av dokumentasjon. Private samtaler med de som er fratatt friheten, er en særlig viktig informasjonskilde, fordi de har førstehåndskunnskap om forholdene. Det gjennomføres også samtaler med ansatte, ledelse og andre relevante parter. Videre innhentes dokumentasjon for å belyse forholdene på stedet, blant annet lokale retningslinjer, tvangsvedtak, logger og helsedokumentasjon.

Etter hvert besøk utarbeides det en rapport med funn og anbefalinger om hvordan stedet kan forebygge tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff.

Besøksrapportene publiseres på Sivilombudsmannens nettside, og stedene gis en frist for å orientere ombudsmannen om sin oppfølging av anbefalingene. Disse brevene publiseres også.

I arbeidet med å ivareta forebyggingsmandatet har Sivilombudsmannen også utstrakt dialog med nasjonale myndigheter, forvaltningens tilsynsorganer, sivilt samfunn og internasjonale menneskerettighetsorganer.

---

¹ Sivilombudsmannsloven § 3 a.

² Se FNs underkomité for forebygging (SPT), The approach of the Subcommittee on Prevention of Torture to the concept of prevention of torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment under the Optional Protocol to the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, 30. Desember 2010 CAT/OP/12/6.

3 Sammendrag

Skjerfheimkollektivet er et bo- og behandlingskollektiv for ungdom i alderen 15–18 år, med alvorlige rusproblemer. Kollektivet er en avdeling under Buskerud, Vestfold og Telemark behandling ungdom, som eies av Barne-, ungdoms- og familieetaten (Bufetat). Sivilombudsmannens forebyggingsenhet besøkte kollektivet 18.–20. september 2018.

Skjerfheimkollektivet var velutstyrt og la til rette for en rekke ulike aktiviteter. Rom og fellesområder fremstod som hyggelige og var innredet som et hjem, med tydelig omtanke for de som skulle være der. Unntakene var urinprøverommet og sluserommet. Dette er rom som ble brukt til gjennomføring av tvangstiltak, og det er derfor viktig at disse fremstår som trygge og verdige.

Skjerfheimkollektivet hadde de siste årene før vårt besøk gjort en del endring i måten de jobbet med ungdommene på. Endringene innebar blant annet en mer individuell tilnærming til ungdommene i behandlingen og i hverdagen, mindre rigiditet og fokus på at ungdommene skulle på skole eller i arbeid utenfor institusjonen. Samlet fremstod endringene som viktige for å gi trygge rammer og god behandling for den enkelte ungdom.

Ved Skjerfheimkollektivet ble det benyttet ulike tiltak omtalt som leir eller tur.

Innkjøringsleir og motivasjonstur var en del av stedets behandlingsopplegg, som på Skjerfheim ble gjennomført på bakgrunn av tvangsvedtak. For å kunne benytte tur som del av behandlingsopplegget må institusjonen sikre medvirkning og frivillighet fra ungdommens side. Det kan ikke brukes tvang for å gjennomføre denne type tiltak. Både Fylkesmannen og Bufetat region sør har tidligere påpekt overfor Skjerfheimkollektivet at bruk av motivasjonsturer forutsetter at ungdommen deltar frivillig. Sivilombudsmannen kan ikke se at dette stiller seg annerledes når det gjelder innkjøringsleir, som også var en del av behandlingsopplegget ved Skjerfheim.

I tillegg ble innkjøringsleirene gjennomført rutinemessig, alle ungdommer skulle i starten av sitt opphold på en slik leir sammen med to eller flere voksne. Dette gjør at institusjonen ikke kan fatte et enkeltvedtak om tvang for å ta med ungdom på leir. Tvang kan ikke brukes rutinemessig som en ordinær del av institusjons- eller behandlingsopplegget.

Avrusningstur ble beskrevet som et tiltak Skjerfheim benyttet når ungdom var ruset, og ikke skulle være sammen med andre ungdommer. Det var et tiltak som ble bestemt av de ansatte og som skulle beskrives og begrunnes i tvangsvedtak etter rettighetsforskriftens § 22.

Informasjon og medvirkning er avgjørende for å forebygge tvang og for å kunne gi ungdommene riktig hjelp. Det kom frem under besøket at manglende informasjon om og manglende mulighet til medvirkning hadde ført til at innkjøringsleire ble preget av utrygghet, redsel og bruk av tvang.

Videre kom det frem at lengden på både innkjøringsleir, motivasjonsturer og avrusning varierte, og ungdommene fikk ikke vite hvor lenge de skulle være borte. Turene ble avsluttet når de voksne vurderte at de «hadde kommet gjennom alt»/var klar for det». Manglende mulighet til å medvirke og bli hørt og mangelen på informasjon om innhold, sted og lengde, forsterker turenens preg av tvang.

Det overordnede ansvaret for tvangsvedtak og tvangsprotokoller, oppfølging av ungdommenes klager og samarbeid med tilsynsmyndighetene ved Skjerfheim lå hos avdelingsleder. Ledelsen hadde

fokus på at bruk av tvang alltid skulle diskuteres i ansattgruppen, noe som ble også bekreftet av de ansatte.

Selv om det synes som om ledelsen og de ansatte på Skjerfheim reflekterte rundt og drøftet bruk av tvang ble ikke dette like godt reflektert i alle tvangsprotokollene vi fikk fremlagt. Gjennomgang av protokoller viste at tvangsvedtakene og protokollføringen hadde en del svakheter når det gjaldt begrunnelser, utfylling og datering.

Vedtakene knytte til avrusning ga gjennomgående mangelfulle beskrivelser og begrunnelser. Dette gjorde det vanskelig å se om vilkårene i rettighetsforskriftens § 22 var oppfylt. Det var i vedtakene også vanskelig å se hvor begrensingene ble gjennomført, og i enkelte vedtak kom det frem at ungdom ble begrenset på steder som ikke var en kvalitetssikret eller godkjent del av institusjonen. Det innebar at ungdom som var plassert på institusjonen i praksis ble holdt utenfor denne med tvang. Sivilombudsmannen kan ikke se at § 22 kan brukes for å begrense noen på steder som ikke er en del av institusjonen

Det å begrense noens bevegelsesfrihet på et sted som er fullstendig adskilt fra resten av institusjonen, selv om disse er såkalte kvalitetssikrede enheter, fremstår som et svært inngripende tiltak, og betydelig mer inngripende enn det å begrense ungdommens adgang til å forlate institusjonene eller til å være begrenset inne på selve institusjonen. En slik praksis innebærer også betydelig risiko for at ungdommen isoleres fra de andre beboerne. En institusjon kan ikke bruke tiltak som innebærer at beboerne isoleres. Departementet har i en lovtolkning kommentert at adgangen til å begrense bevegelsesfriheten innenfor eller utenfor institusjonen ikke gir hjemmel til å isolere barn og unge fra de øvrige beboerne på institusjonene.

3.1 Anbefalinger

Fysiske forhold

- Institusjonen bør sikre at de fysiske forholdene er verdige i rom der tvangstiltak kan gjennomføres.

Personalhåndbokens føringer på behandling, holdninger og regler

- Ledelsen bør sikre at institusjonens skriftlige rutiner, kollektivets behandling og metoder fullt ut reflekterer ungdommenes integritet og rettigheter.

Ulik praksis blant de ansatte

- Skjerfheim bør jobbe videre for en felles kultur og arbeidsmetodikk som sikrer ivaretagelse av ungdommene på best mulig måte.

Bedre opplæring

- Ledelsen bør sikre systematisk opplæring av både faste ansatte og vikarer. Det bør jevnlig gis opplæring i bruk av gjeldende regelverk og behandlingsmetoder til alle ansatte.

Vedtak og protokollføring

- Institusjonen bør sikre at vedtaksføring av tvang er i overensstemmelse med barns rettigheter og barnevernloven med forskrift. Gjennomgang av vedtak bør gjøres på en slik måte at ungdommenes rettsikkerhet og klagemulighet reelt sett ivaretas.

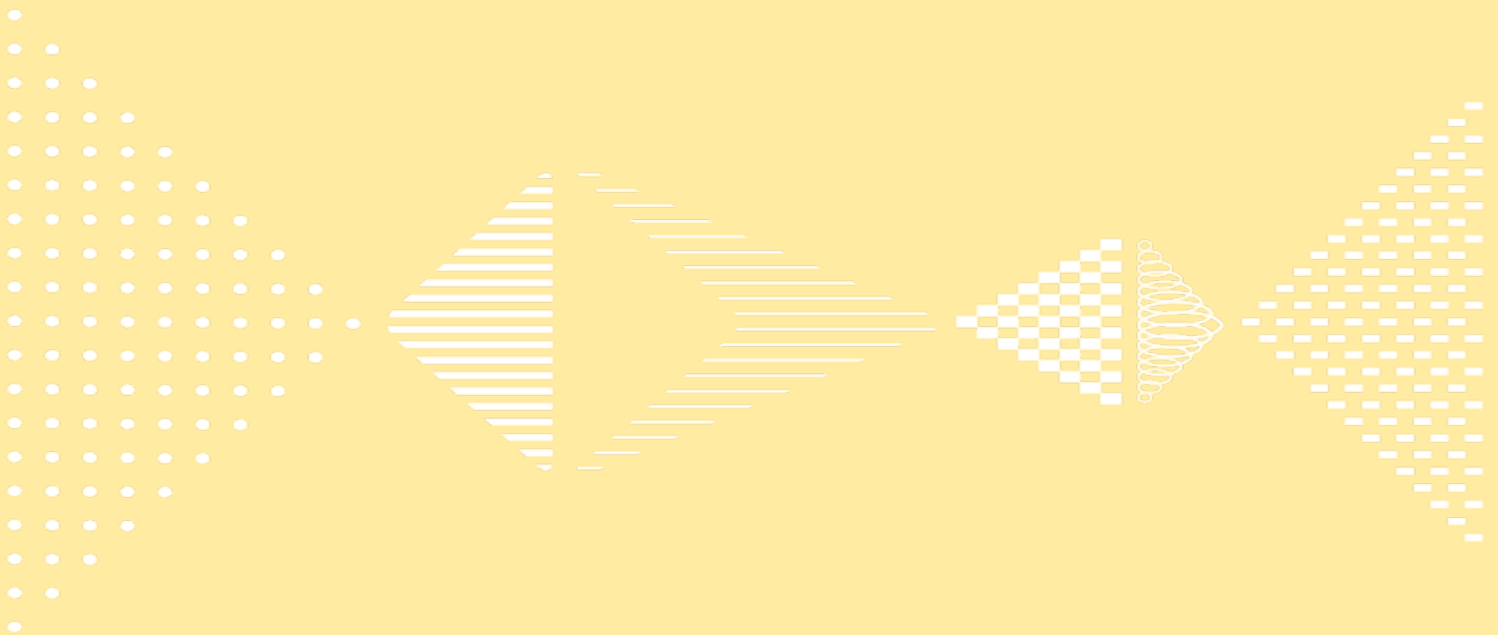
- Institusjonen bør sikre at tvang aldri brukes som straff eller rutinemessig som en del av institusjons- eller behandlingsopplegget.

Innlåsing i enerom

- Institusjonen bør sikre at rutiner og praksis ved bruk av isolasjon er i tråd med barns rettigheter og gjeldende lovverk.

Bruk av turer som tiltak

- Institusjonen bør sikre at tvang ikke brukes for å gjennomføre turer som del av behandlingsopplegget.
- Institusjonen bør sikre at turer som del av behandlingen gjennomføres på grunnlagt av frivillighet, god informasjon og mulighet for medvirkning.
- Institusjonene bør sikre at begrensning i bevegelsesfriheten kun gjennomføres på institusjonen.
- Institusjonen bør sikre at alle tiltak beskrives og begrunnes slik at de er i tråd med barn og unges rettigheter og gjeldende lov.

4 Barns rettigheter når de er fratatt friheten

Frihetsberøvelse er et alvorlig inngrep og krever i henhold til Den europeiske menneskerettighetskonvensjonens artikkel 5 hjemmel i nasjonal lov. Konvensjonen tillater frihetsberøvelse av barn i enkelte tilfeller, og plassering i barnevernsinstitusjoner uten samtykke regnes både etter internasjonal og norsk rett som dette.³

FNs Spesialrapportør mot tortur understreker i sin rapport fra 2015 at barn og unge som er frihetsberøvet, er spesielt sårbare når det gjelder menneskerettighetsbrudd, og at de derfor har krav på sterkere beskyttelse enn voksne.⁴ Dette er også årsaken til at FNs barnekonvensjon slår fast følgende:

«Ethvert barn som er berøvet friheten, skal behandles med menneskelighet og med respekt for menneskets iboende verdighet og på en måte som tar hensyn til barnets behov i forhold til dets alder.»⁵

Barn er i tillegg beskyttet av de generelle konvensjonsforpliktelsene Norge er bundet av, inkludert beskyttelse mot å bli utsatt for tortur eller annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff i henhold til FNs torturkonvensjon. Barnekonvensjonens artikkel 37 slår også fast at statene skal sikre at ingen barn skal utsettes for tortur eller umenneskelig behandling.⁶

Flere internasjonale organer, deriblant FNs menneskerettighetskomite og Den europeiske menneskerettighetsdomstolen, har påpekt behovet for at alle stater beskytter barns personlige frihet og rettigheter spesielt.⁷ FN har også utviklet egne regler for beskyttelse av mindreårige som er fratatt friheten (Havanareglene).⁸

Når det gjelder barnevernssektoren, sier artikkel 20 i barnekonvensjonen at barn og unge som er under offentlig omsorg, har rett til særlig beskyttelse og bistand fra staten.

Barnevernloven regulerer barns særlige rettigheter i barnevernet.⁹ Lovens formål er å sikre barn god omsorg og trygge oppvekstvilkår. Barnevernloven gjelder for alle under 18 år, i noen tilfeller opp til 23 år. Prinsippet om barnets beste er tatt direkte inn i barnevernloven og skal være et sentralt hensyn for alt barnevernet gjør. Prinsippet om barnets rett til å bli hørt, er også tatt inn i loven og skal gjennomføres i alle barnevernets avgjørelser, også på institusjoner.¹⁰

Adgangen til å plassere barn og ungdom på institusjon uten eget samtykke følger av barnevernloven § 4-24. Lovens krav er at barnet må ha vist «alvorlige atferdsvansker» ved alvorlig eller gjentatt

³ NOU 2016: 16 *Ny barnevernslov. Sikring av barnets rett til omsorg og beskyttelse*, side 167.

⁴ Rapport fra FNs spesialrapportør Juan Mendez. A/HRC/28/68, 5. mars 2015, s 4.

⁵ FNs konvensjon om barnets rettigheter av 20. november 1989 (Barnekonvensjonen), artikkel 37 c.

⁶ Barnekonvensjonen, artikkel 37 a.

⁷ FNs menneskerettighetskomité, generell kommentar nr. 17, avsnitt 1 og nr. 35, avsnitt 62. Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD), *Z and Others v. United Kingdom*, avsnitt 74-75.

⁸ FNs regler for beskyttelse av mindreårige som er fratatt friheten (Havanareglene). Havanareglene inneholder regler om blant annet innkomst, fysiske forhold, aktivitetstilbud, personell, helsetilbudet, kontakt med omverdenen, bruk av tvang og klagemuligheter.

⁹ Ny barnevernslov er under utarbeidelse, NOU 2016: 16 *Ny barnevernslov. Sikring av barnets rett til omsorg og beskyttelse*. I kapittel 4 drøftes barnevern og menneskerettighetene.

¹⁰ Barnevernloven §§ 4-1, 6-3.

kriminalitet, ved vedvarende misbruk av rusmidler eller på annen måte. I tilfeller der dette kravet er oppfylt, kan det fattes tvangsvedtak etter § 4-24 for ungdom mellom 12 og 18 år. § 4-25 annet ledd gir adgang til midlertidig vedtak om plassering uten eget samtykke.

Dersom barn med alvorlige atferdsvansker har fylt 15 år og samtykker, kan barnet plasseres i institusjon etter § 4-26. Er barnet ikke fylt 15 år, må også de som har foreldreansvaret samtykke dersom en plassering skal kunne skje etter § 4-26. Selv om barnet er på institusjonen frivillig, kan barnet holdes tilbake i institusjonen i opptil tre uker etter at barnet uttrykkelig har trukket tilbake sitt samtykke.

Når barn plasseres på en institusjon, legger dette begrensinger på barnets personlige frihet og selvbestemmelsesrett, og det åpner for muligheten til å ilegge restriksjoner i bevegelsesfrihet og inngrep i deres personlige integritet. Dette er friheter og rettigheter som er beskyttet av menneskerettighetene og som bare kan begrenses dersom inngrepet er nødvendig, proporsjonalt og regulert gjennom lov eller forskrift.

Barnevernloven er presisert gjennom Forskrift om rettigheter og bruk av tvang under opphold i barneverninstitusjon (rettighetsforskriften). Forskriften regulerer blant annet institusjonenes adgang til å benytte ulike former for tvang og integritetskrenkende tiltak, og gir rettsikkerhetsgarantier gjennom regler om saksbehandling og klageadgang.

5 Gjennomføring av besøket

Besøket til Skjerfheimkollektivet ble varslet i juni 2018 da Buskerud, Vestfold og Telemark behandling ungdom ble informert om at Sivilombudsmannens forebyggingsenhet ville gjennomføre et besøk til Skjerfheimkollektivet i perioden september til november 2018. Datoene for besøket ble ikke oppgitt.

I forkant av besøket oversendte institusjonen dokumenter og informasjon om driften ved Skjerfheimkollektivet, deriblant institusjonsplan, personalhåndbok, rutiner og tvangsvedtak. Vi hadde også et telefonmøte med, og innhentet tilsynsrapporter og klager med svar, fra Fylkesmannen i Vestfold.

Forebyggingsenheten besøkte kollektivet 18.–20. september 2018. Under besøket gjennomførte vi en befaringsav institusjonen, inkludert et hus og en leilighet med beliggenhet utenfor kollektivet som var i bruk på besøkstidspunktet. Vi gjennomførte samtaler med alle ansatte som var på jobb, inkludert avdelingsleder, samarbeidskonsulent, sekretær og husholderske. Alle ungdommene ble tilbudt samtale.

Følgende personer deltok under besøket:

- Helga Fastrup Ervik (kontorsjef, jurist)
- Mette Jansen Wannerstedt (seniorrådgiver, sosiolog)
- Jannicke Thoverud Godø (seniorrådgiver, psykolog)
- Johannes Flisnes Nilsen (seniorrådgiver, jurist)
- Silje Sønsterudbråten (rådgiver, samfunnsviter)
- Marianne Lie Løwe (seniorrådgiver, jurist ved klagesaksavdeling hos Sivilombudsmannen)

6 Om Skjerfheimkollektivet

Skjerfheimkollektivet er et bo- og behandlingskollektiv for ungdom med alvorlige rusproblemer i alderen 15–18 år. Kollektivet er en avdeling under Buskerud, Vestfold og Telemark behandling ungdom, som eies av Barne-, ungdoms- og familieetaten (Bufetat). Avdelingsleder ved Skjerfheim rapporterer til enhetsleder for den samlede virksomheten.

Ungdommene som bor på Skjerfheim er plassert etter barnevernloven §§ 4-24, og 4-26.

Ungdommene har alvorlige rusproblemer, ofte kombinert med andre tilleggsvansker. Skjerfheim har åtte plasser og tar imot ungdom fra hele landet. Under besøket var det åtte ungdommer på Skjerfheim, en av disse var på ettervern.

6.1 Ansatte som bor med ungdommene

Skjerfheimkollektivet hadde medlevertturnus. Det vil si at de ansatte bor og lever sammen med ungdommene i en periode, for så å ha en periode fri. Miljøpersonalet var delt inn i to lag ledet av hver sin ledende miljøterapeut. Lagene var på jobb i 15,5 døgn, fulgt av 12,5 døgn fri. Lagene overlappet hverandre med halvannen dag. I tillegg til miljøpersonalet hadde Skjerfheim på besøkstidspunktet fire ansatte i dagstillinger; avdelingsleder, samarbeidskoordinator, husholdleder og en administrativt ansatt. De hadde også en ledende miljøterapeut som jobbet 3-4 døgn per uke, og på den måten jobbet sammen med begge lagene (se kapittel 8.4 *Ulik praksis blant de ansatte* og 8.5 *Bedre opplæring*).

Avdelingsleder hadde ansvar for å sikre kvalitet, fagutvikling og forsvarlig drift.

De ledende miljøterapeutene var stedfortredere for avdelingsleder, og nærmeste overordnede til miljøterapeuter og miljøarbeidere. De hadde ansvar for faglig kvalitetssikring av medlevenes oppgaver og ungdommenes behandling, ved å sikre kvalitet, kontinuitet og helhet i behandlingen, og ved ivaretagelse av ungdommenes rettigheter. Ledende miljøterapeut hadde på denne måten en sentral stilling på Skjerfheimkollektivet. Under besøket hadde bare ett av de to lagene en fast ledende miljøterapeut. På det andre laget hadde denne stillingen rullert mellom to ulike miljøterapeuter i en periode.

Havanareglene understreker at personalet ved en institusjon der barn og unge kan fratras friheten, bør være faglig kvalifisert.¹¹ Dette fremgår også i de kravene som settes for forsvarlig drift av en barneverninstitusjon.¹² I henhold til institusjonsplanen hadde de fleste av de ansatte ved Skjerfheimkollektivet relevant fagbakgrunn da denne sist ble oppdatert.¹³ Det hadde imidlertid siden våren 2018 vært sykemeldinger, stillingsvakanser, mye bruk av vikarer og rulling i personalgruppen. Fylkesmannen i Vestfold påpekte i tilsynsrapport fra mai 2018 at det var begynnende ustabilitet i personalgruppen og mye bruk av vikarer. Det ble satt inn tiltak fra institusjonens side, men det var fortsatt en del usikkerhet rundt personalsituasjonen på besøkstidspunktet. I etterkant av besøket ble det oppgitt at Skjerfheim hadde ansatt syv medarbeidere, der fire startet i september/oktober 2018, og de resterende i januar 2019.

¹¹ FNs regler for beskyttelse av mindreårige som er fratatt friheten (Havanareglene), artikkel 81.

¹² Forskrift om krav til kvalitet og internkontroll i barneverninstitusjoner, § 5.

¹³ Herunder barnevernspedagoger, sosionomer, vernepleiere eller barne- og ungdomsarbeidere.

7 Gode fysiske forhold

Det er viktig at institusjoner for barn og unge er tilrettelagt for målgruppen. Den europeiske torturforebyggingskomiteen har understreket viktigheten av en positiv og personlig atmosfære på steder der unge kan frihetsberøves.¹⁴ God utforming av barn og unges omgivelser er et uttrykk for omsorg, respekt og individuell ivaretagelse. FNs regler for beskyttelse av mindreårige som er fratatt friheten (Havanareglene), understreker at barn og unge som er fratatt friheten har rett til omgivelser som fremmer helse og menneskelig verdighet.

Skjerfheimkollektivet ligger landlig til i Svarstad kommune, omtrent midt mellom Kongsberg og Tønsberg. Kollektivet var opprinnelig en skysstasjon, bygget på 1800-tallet. Statsbygg eier bygningene, men Skjerfheim har drevet institusjon der i ca. 30 år.

Kollektivet bestod av fire bygg som lå rundt et gårdstun, disse ble kalt «gamlehuset», «nyhuset», «Wenchebo» og «låven».

I gamlehuset lå kontor og administrasjonsdelen, møterom/samtalerom og en fellesstue kalt gamlestua. Gamlestua var Skjerfheims felles møterom. Der ble alle samlinger og større møter avholdt. I andre etasje lå «guttegangen», der det var soverom og bad for ungdom og ansatte. I gangen stod det et kjøleskap som ungdommene disponerte.

Urinprøverommet lå også i gamlehuset. Det var et lite rom som var delt av med en vegg med et stort vindu (uten glass) mellom toalett og den andre delen der de som skulle overse prøvetagningen skulle stå. Det var et trangt, ikke godt utformet og lite hyggelig rom. Det kom frem under befaringen at dette var et rom ledelsen og ansatte mislikte, og som de ønsket at det kunne bli gjort noe med.

Nyhuset var en stor enebolig med to etasjer og kjeller. Her lå ungdommenes fellesområder, kjøkken, «jentegangen» og en fløy med rom for ansatte.

Kjelleren bestod hovedsakelig av lagerrom, i tillegg til et ekstra rom til ansatte og et såkalt sluserom. Dette rommet ble blant annet brukt til kroppsvisitering. Rommet lå i tilknytning til et bad med dusj. I likhet med urinprøverommet fremstod dette rommet som utrivelig og lite verdig. Ledelse og ansatte mislikte også dette rommet og hadde ønsker om utbedring.

Første etasje bestod av en yttergang, toaletter, spillrom, spisestue, kjøkken og en stue som var delt i flere soner. Områdene var innredet som et hjem. Det kom også frem at de hadde innredet med utgangspunkt i ungdommenes ønsker. For eksempel var spillrommet ganske nytt, det var satt inn dører med glass for å kunne gjøre det mulig å spille tv-spill uten å forstyrre andre som oppholdt seg i fellesområdene.

I andre etasje lå «jentegangen» som bestod av fem ungdomsrom, tre rom til ansatte og to bad.

Vi var også på befaring i låven. Her var det stort areal med mange rom, en del under ombygging, med muligheter for snekkerarbeid og en rekke andre aktiviteter.

Ungdommene kunne låse sine egne dører, men de ansatte hadde mulighet til å låse opp fra utsiden. Ungdommene sov aldri alene i gamlehuset eller nyhuset.

---

¹⁴ The 24th General Report of the CPT, 2015, CPT/Inf. (2015)1-part, avsnitt 104.

Wenchebo hadde små boenheter som hovedsakelig ble brukt av ansatte.

Oppsummert var Skjerfheimkollektivet velutstyrt og la til rette for en rekke ulike aktiviteter, med spesielt fokus på friluftsliv. Rom og fellesområder fremstod som hyggelige og var innredet som et hjem, med tydelig omtanke for de som skulle være der. Unntakene fra dette var urinprøverommet og sluserommet. Dette er rom som ble brukt til gjennomføring av tvangstiltak, og det er derfor viktig at også disse fremstår som trygge og verdige.

Skjerfheim hadde også en såkalt kvalitetssikret enhet omtalt som Fossanveien. Dette var en villa som lå ca. 20 km fra selve kollektivet. Kvalitetssikring av egne enheter skal gjøres av statlig regional myndighet i den regionen institusjonen ligger, i dette tilfellet Bufetat region sør.¹⁵

Fossanveien var et ordinært bolighus, med stue, kjøkken, soverom, bad, vaskerom mv. Stedet hadde ikke samme standard som selve kollektivet, men var hyggelig innredet og godt utstyrt.

Skjerfheimkollektivet disponerte også en hytte i Ål, ca. 150 km fra institusjonen. Hytta ble leid på åremål, og skulle kun brukes til ferie og fritid. Den var derfor ikke kvalitetssikret som en del av institusjonen slik som Fossanveien.

Anbefaling

- Institusjonen bør sikre at de fysiske forholdene er verdige i rom der tvangstiltak kan gjennomføres.

¹⁵ Fossanveien ble kvalitetssikret i februar 2017. Det ble da vurdert at stedet oppfyller vilkårene i kvalitetsforskriften §§ 3 og 4. Disse omhandler hhv. materielle krav og institusjonens plassering.

8 Behandling og arbeidsmetoder

8.1 Kollektivmetoden

Skjerfheim er ett av flere behandlingskollektiver for ungdom med rusproblemer. Skjerfheim er statlig drevet, i motsetning til de øvrige kollektivene, som er drevet av ideelle stiftelser. Kollektivene ble etablert i Norge fra begynnelsen av 80-tallet, og bygget på den svenske Hasselabevegelsens behandlingstilnærming.¹⁶ Tradisjonelt har kollektivene lagt vekt på å være en motsats til psykiatriens sykdomsforståelse av rusproblemer, og å bruke gruppen som normsettere.¹⁷

8.2 Endringer i behandlingstilnærming

I samtale med ansatte kom det frem at de i stor grad så på medlevertturnusen som essensiell for å gi god behandling ved kollektivet. Det ble fremhevet at tilstedeværelsen over tid uten hyppige vaktskifter gjorde relasjonsbyggingen lettere og mer lik en vanlig omsorgssituasjon. Det ble også trukket frem at behandlingen ved kollektivet i hovedsak var den daglige omsorgen og oppfølgingen av ungdommene, i kombinasjon med å jobbe for rusfrihet og tilrettelegging for skole og annen aktivitet. Med unntak av inntaksleiren og ulike turer (se kapittel 11 *Bruk av tur utenfor institusjonen*) var det omsorgsutøvelsen og relasjonsbyggingen de så som det mest effektive og viktige arbeidet med ungdommene.

Det kom frem under besøket at Skjerfheimkollektivet i løpet av de siste årene gjort endringer i måten de jobbet med ungdommer på. Ansatte som hadde jobbet der over tid, understreket dette. Endringene handlet om at de hadde en mer individuell tilnærming til ungdommene i behandlingen, mens de tidligere brukte gruppen og kollektivet som metode.

Å strekke seg etter å skape gode relasjoner og støtte hverandre gjennom et felleskap er i utgangspunktet noe som kan ha positive effekter for, og styrke, den enkelte ungdom.¹⁸ Når det gjelder bruk av gruppedynamikk på en institusjon der ungdommer er plassert mot sin egen vilje, er det viktig at den individuelle ungdoms rettigheter ivaretas. Ungdommene bør ikke utsettes for utilbørlig press for eksempel ved at det benyttes kollektiv straff, gruppepress, press om å dele informasjon eller at ulike tvangstiltak brukes for å skape sosial kontroll. Behandling som har slike elementer i seg, kan skape situasjoner som oppleves som ydmykende og krenkende for den enkelte ungdom. Som et eksempel fremkom det at man tidligere kunne ha såkalte «spontansamlinger» inne på soverommet til en ungdom som ikke sto opp om morgenen. Dette hadde man nå gått bort fra. Ledelsen formidlet også at de hadde gått bort fra å gjennomføre tiltak for å «sende et signal til ungdomsgruppen», noe som hadde vært en vanlig tilnærming tidligere.

Skjerfheim hadde dessuten gått bort fra å jobbe med ungdommene i et fasesystem, et system der ungdommene på bakgrunn av vurderinger gjort av ansatte om deres endringsprosess og oppførsel plasseres i ulike faser som stadig gir mer eller mindre tillit og goder. Ombudsmannen har ved et tidligere besøk til et ruskollektiv for ungdom uttalt seg kritisk til bruk av fasesystem for ungdom som er plassert der, blant annet fordi det innebar rutinemessig og uhjemlet bruk av tvang.¹⁹

¹⁶ Kolltveit, S. & Lange-Nielsen, I.I. (2013). «Behandling i ruskollektiver for ungdom.» Tidsskrift for norsk psykologforening.

¹⁷ Se note over.

¹⁸ Malekoff A. (2014). *Group Work with Adolescents. Principles and Practice*, 3rd Edn. New York, NY: Guildford Press

¹⁹ Se Sivilombudsmannens rapport etter besøk til Klokkergårdenkollektivet 6.-8. juni 2017.

Samlet fremstod endringene som over tid var blitt gjennomført, som viktige for å gi trygge rammer og god behandling for den enkelte ungdom.

8.2.1 Skole og annen aktivitet utenfor kollektivet

En annen endring i arbeidsmetodikken ved Skjerfheim var at de nå jobbet aktivt for å få ungdom inn på skole og utdanning utenfor institusjonen. Ansatte og ledelse understreket at ungdommene helst skulle gå på vanlig skole i nærmiljøet dersom det var mulig. Det ble understreket at skole og arbeid var en forutsetning for at behandlingen skulle lykkes. Der ungdommene tidligere tilbrakte dagene på kollektivet, på intern skole eller i arbeidslag, var de aller fleste ungdommene nå på skole eller hadde et annet dagtilbud utenfor institusjonen. Det ble vist til at dette også var føringer man hadde fått fra Barne-, ungdoms-, og familiedirektoratet.

Skjerfheim hadde egne rutiner for oppfølging av skole. Én av de ansatte var skoleansvarlig, og oppgav at de opplevde å ha et godt samarbeid med fylkeskommunen, samtlige storskoler og SMI-skolen i Vestfold. De samarbeidet også med oppfølgingstjenesten (OT) i tilfeller der skole ikke var et alternativ. Det var skoleansvarlig som hadde ansvar for å innhente nødvendig dokumentasjon ved inntak og finne et tilbud til ungdommen. Den videre oppfølgingen hadde ungdommenes kontaktpersoner ansvar for.

8.3 Personelhåndbokens føringer på behandling, holdninger og regler

Skjerfheimkollektivet hadde en personelhåndbok som beskrev det praktiske arbeidet ved kollektivet, arbeidsmetoder, regler og verdier. Et utdrag fra personelhåndboken gir et bilde av formålet med dokumentet:

«Håndboken er et verktøy og en beskrivelse av viktige sider ved kollektiver. Den beskriver Skjerfheim i det daglige, hva vi forventer og hva vi tilbyr. Den er også en oversikt over metoder og rutiner som brukes i behandlingen og er basert på vårt menneskesyn og den ideologi vi legger til grunn for behandlingen. Håndboken er førende for hva som gjelder på Skjerfheim, både for ansatte og ungdommer.»

Flere ansatte oppfattet håndboken som nyttig. Samtidig ble den også opplevd som svært rigid og at den ikke helt reflekterte hvordan de faktisk jobbet på kollektivet. Som beskrevet over (se kapittel 8.2 *Endringer i behandlingstilnærming*) hadde det skjedd en rekke endringer i måten de jobbet på ved Skjerfheimkollektivet de siste årene. På flere punkter var ikke disse endringene reflektert i personelhåndboken.

Endringene innebar blant annet at regler som var beskrevet i håndboken ble praktiserte og håndhevet på en mer fleksibel måte og med et større individuelt skjønn enn tidligere. Håndboken beskrev utfyllende bruk av samlinger og gruppet metoder som i dag i mindre grad ble brukt på den måten det ble beskrevet. Samtidig kom ikke den individuelle tilnærmingen til ungdommene man praktiserte i dag så godt frem.

Et annet eksempel som gjenspeiler forskjellen mellom håndboken og faktisk praksis, var en skjematisk framstilling av motsetninger mellom «tradisjonell ungdomspsykiatrisk behandling» og «kollektivpedagogikk/metodikken» i håndboken. Disse to forståelsesmåtene ble holdt opp mot hverandre uten videre refleksjoner om hvordan de bør supplere hverandre for å ivareta ungdommer best mulig. Framstillingen ga inntrykk av at psykisk helsevern står i motsetning til stedets kollektivpedagogikk. Dette skapte bekymring om ivaretagelsen av ungdommenes rett til helsehjelp. Funn under besøket tydet imidlertid på at man var lydhør overfor og samarbeidet godt med psykisk helsevern. Se også kapittel 12 *Rett til helsehjelp* om samarbeidet med psykisk helsevern.

Endringene som hadde skjedd i kollektivet var etter ombudsmannens mening viktige for ungdommenes integritet og rettssikkerhet. Selv om holdningene og rigiditeten i rutinene beskrevet i håndboken i liten grad ble reflektert i funn under besøket, vil det være en risiko for at man for eksempel ved høy personalgjennomstrømning faller tilbake på det som er nedtegnet i en så utførlig håndbok. I institusjoner der mennesker er fratatt friheten, er det spesielt viktig at det arbeides aktivt for å fremme verdier, holdninger og en felles kultur som er i overensstemmelse med retten til å bli behandlet human og med verdighet.²⁰ I lys av dette peker ombudsmannen på at det er behov for å revidere personalhåndboken for å sikre at den fullt ut reflekterer ungdommenes rettigheter og integritet.

Anbefaling

- Ledelsen bør sikre at institusjonens skriftlige rutiner, kollektivets behandling og metoder fullt ut reflekterer ungdommenes integritet og rettigheter.

8.4 Ulik praksis i blant de ansatte

Kulturen i en institusjon utgjøres først og fremst av verdiene og holdningene blant de ansatte; holdninger om hva som er viktig på institusjonen, hvordan man løser problemer og hva slags type atferd som er akseptabel.²¹

Det var en opplevelse blant både ungdom og ansatte at de to medleverlagene jobbet ulikt. Dette er funn som også er blitt beskrevet av Fylkesmannen, både i 2017 og 2018.²² Ulikhetene gjaldt bl.a. håndtering av regler (rigiditet vs. skjønnsutøvelse i den enkelte situasjon), de voksnes tilstedeværelse og ungdommenes opplevelse av å bli behandlet med respekt.

Slike ulikheter i kultur og arbeidsmetodikk vil kunne utgjøre en risiko for manglende kontinuitet for ungdommene i deres hverdag, ulik kvalitet i behandlingen og også ulikhet i terskelen for bruk av tvang.

Ledelsen ved kollektivet hadde også selv identifisert disse ulikhetene, og ga uttrykk for at det ikke var greit med ulikheter på disse punktene.

I begynnelsen av juli 2018 ble det satt inn tiltak for å sikre større grad av likhet, stabilitet og kvalitet i arbeidet på institusjonen. Tiltaket bestod i at en av de ledende miljøterapeutene gikk fra vanlig medleverturnus til å jobbe 3-4 døgn hver uke, for på den måten å jobbe sammen med begge lagene.

Hensikten med omleggingen var å styrke veiledningen av miljøterapeutene i deres daglige arbeid, i behandlingsstrategier og tilnærming til ungdommene, samt ivaretagelsen av ungdommenes rettigheter. Den ledende miljøterapeuten, som dekket begge lag, skulle også delta i og veilede ved vurderinger om bruk av tvang. Begge lagene hadde også ekstern veiledning med en medarbeider fra

²⁰ FNs konvensjon mot tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff (CAT), artikkel 10. Se også Scottish Human Right Commission (2009): Human Rights in a Health Care Setting: Making it Work for Everyone. An evaluation of a human rights-based approach at The State Hospital.

²¹ PRI og APT (2013): Institutional culture in detention: a framework for preventive monitoring.

²² Tilsynsrapport mai 2017 og Tilsynsrapport mai 2018.

Bufetat region sør. Sivilombudsmannen ser positivt på at Skjerfheim har tatt tak i denne problematikken.

Anbefaling

- Skjerfheim bør jobbe videre for en felles kultur og arbeidsmetodikk som sikrer ivaretagelse av ungdommene på best mulig måte.

8.5 Bedre opplæring

En institusjon skal sikre at arbeidstakerne har tilgang til og kunnskap om aktuelle lover og forskrifter som gjelder for institusjonen. Den skal også sørge for at arbeidstakerne har tilstrekkelig kunnskap og ferdigheter innenfor fagområdet.²³

Skjerfheimkollektivet fikk i februar 2018 påpekning fra godkjenningssenheten i Bufetat region sør om manglende sikkerhetsopplæring og opplæring i rettighetsforskriften.

I juli 2018 begynte Skjerfheim å jobbe mer målrettet med opplæring. Ansvaret for opplæringen var lagt til samme person som hadde ansvar for å jobbe sammen med begge medleverlagene (se kapittel 8.4 *Ulik praksis blant de ansatte*). Vedkommende skulle sikre opplæring av nye ledende miljøterapeuter, gjennomføring av opplæringsplan 2018 for miljøterapeuter, vikarer og studenter og god opplæring av nyansatte.

I august 2018 påpekte Fylkesmannen at det fortsatt var mangler ved opplæringen av nyansatte, og at oppdatering og trening av ferdigheter ikke var satt i system.

Opplæring av nyansatte ble beskrevet i vedlegg til institusjonsplanene og i personalhåndboken, men Fylkesmannens funn ble likevel i stor grad bekreftet under Sivilombudsmannens besøk. Manglende opplæring for vikarer, lite opplæring i behandlingsmetoder og vedlikehold og videre kursing av fast ansatte ble trukket frem. Ledelsen bekreftet at kursing av ansatte var et noe forsømt område.

Manglende opplæring og vedlikehold av kompetanse og kunnskap kan utgjøre en risiko for at en institusjon ikke klarer å jobbe forsvarlig og ivareta ungdommenes behov og rettigheter.

Anbefaling

- Ledelsen bør sikre systematisk opplæring av både faste ansatte og vikarer. Det bør jevnlig gis opplæring i bruk av gjeldende regelverk og behandlingsmetoder til alle ansatte.

²³ Interkontrollforskriften § 12

9 Bruk av tvang på Skjerfheim

9.1 Meneskerettslige standarder og nasjonalt lovverk

Retten til frihet og selvbestemmelse er beskyttet av menneskerettighetene og kan bare begrenses dersom inngrepet har hjemmel i lov og har et legitimt formål. Det må dessuten være nødvendig og proporsjonalt. Barn og unge som er plassert på en institusjon uten samtykke, har allerede fått sin bevegelsesfrihet og selvbestemmelse begrenset. Å bli plassert på en institusjon mot sin egen vilje er i henhold til konvensjonen om sivile og politiske rettigheter en frihetsberøvelse.²⁴

Utgangspunktet for alle barnevernsinstitusjoner er at det ikke er lov til å bruke makt og tvang. Lov og forskrift åpner likevel for bruk av tvang i spesielle situasjoner.²⁵

Rettighetsforskriften bestemmer hva slags tvang som kan være tillatt, men skal også sikre at barn og unges integritet og rettigheter ivaretas når de er på institusjon. Forskriften etablerer særskilte regler for barn og unge som er plassert i institusjon på bakgrunn av en tvangsparagraf (kapittel 4 «særlige regler for plassering etter § 4-24 og § 4-26»)²⁶. Dette er regler som handler om:

- Begrensing i adgangen til å bevege seg innenfor og utenfor institusjonens område (§ 22)
- Besøk på institusjonen (§ 23)
- Elektroniske kommunikasjonsmidler (§ 24)
- Rusmiddeltesting (§ 25)

Selv om ungdom er plassert på tvang, gir ikke plasseringen tillatelse til å utsette dem for unødvendig tvangsbruk. Rettighetsforskriftens bestemmelser fastlegger rammene for tvangsbruk og gjør det klart at slik tvang kun kan brukes når det er nødvendig og forholdsmessig i en konkret situasjon overfor den enkelte ungdom.²⁷

Bruk av tvang utgjør i seg selv en risiko for nedverdiggende og umenneskelig behandling.

Tvangstiltak kan ikke brukes i større grad enn

nødvendig, og andre fremgangsmåter skal være prøvd først. I en vurdering av om tvang skal brukes, må alle grunnleggende rettslige prinsipper inngå. Inngrepet må ha hjemmel i lov, og barnets beste og rett til å bli hørt må også alltid være med i vurderingen.

Strengte vilkår for inngrep i barn og unges rettigheter:

1. inngrep skal ha hjemmel i lov (legalitetsprinsippet)
2. det skal ha et legitimt formål og
3. det skal være nødvendig og forholdsmessig for å oppnå formålet

9.1.1 Ansvar og oversikt

På Skjerfheim var det avdelingsleder som hadde det overordnede ansvaret for tvangsvedtak og protokoller, oppfølging av ungdommenes klager og samarbeid med tilsynsmyndighetene. Det kom

²⁴ FNs menneskerettighetskomité, generell kommentar nr. 35, avsnitt 62.

²⁵ Ref. Barnevernloven § 5-9 og rettighetsforskriften § 13.

²⁶ Bestemmelsene i forskriftens kapittel 1,2,3 og 5 gjelder tilsvarende overfor beboere som er plassert etter § 4-24 og § 4-26, med de særregler som følger av dette kapitlet. Dette gjelder også for beboere som er plassert ved midlertidig vedtak etter barnevernloven § 4-25 annet ledd annet punktum.

²⁷ Fylkesmannen i Aust- og Vest Agder gir en god illustrasjon om dette i rapporten: *Historien om Stina. Fylkesmannens rapport etter tilsyn med Kristiansand kommune, Sørlandet sykehus HF, Bufetat Region Sør, Næromsorg Sør og Aleris Ungplan og BOI 27.7.2017 – 7.2.2018.*

frem i samtaler med ledelse og ansatte at bruk av tvang ikke var noe én ansatt kunne bestemme alene, men at det var et tema som alltid skulle diskuteres i ansattgruppen. De ansatte hadde daglige samlinger der blant annet bruk av tvang var tema.

Skjerfheim førte oversikt over tvangsvedtak for hver enkelt beboer. Ledelsen understreket viktigheten av at den tvangen som ble brukt i den enkelte situasjonen, skulle være riktig. Det ble også påpekt at det var viktig for ledelsen å identifisere situasjoner der det var blitt utøvd press eller tvang uten at det ble dokumentert.

Det ble ikke ført oversikt over bruk av de ulike tvangsparagrafene for institusjonen som helhet. Dette innebar at det ikke var et jevnlig fokus på mer systemiske sider ved bruk av tvang, for eksempel ulik bruk av tvang på ulike vaktlag, ulik bruk av tvang i ferier eller andre perioder som kan være sårbare, eller samlet bruk av tvang ved institusjonen.

For perioden 1. januar– 27. juli 2018 fikk vi oversendt 122 tvangsprotokoller om 127 vedtak (se tekstsaks 2). Seks protokoller for denne perioden ble ikke oversendt.²⁸ En av disse ble ettersendt. De resterende fem viste seg å være protokoller som ikke eksisterer på grunn av feil ved opprettelse av protokoller i journalsystemet BIRK. Fra 27. juli 2018 og frem til besøkstidspunktet var det blant annet fattet ytterligere åtte vedtak om begrensning i bevegelsesfriheten.

Tekstsaks 2: Oversikt over tvangsvedtak januar 2018 - slutten av juli 2018.

Paragraf	Antall vedtak
§ 22 Begrensning i bevegelsesfriheten	11
§ 20 Tilbakeføring etter rømming	3
§ 15 Kroppsvisitering	4
§ 16 Ransaking av rom og eiendeler	11
§ 17 Beslaglegging, tilintetgjøring eller overlevering til politiet	11
§ 14 Tvang i akutt faresituasjon	3
§ 25 Rusmiddeltesting	84

9.1.2 Vedtak og protokollføring

Det stilles strenge krav til dokumentasjon av tvangsbruk på barneverninstitusjoner. Ved alle avgjørelser om bruk av makt eller begrensninger som regnes som et enkeltvedtak, skal forvaltningslovens regler om saksbehandling ved enkeltvedtak følges.²⁹ Et vedtak skal være skriftlig og begrunnet. Høyesterett legger i sin praksis til grunn at kravene til begrunnelse skjerpes jo mer inngripende tiltaket er. Rettighetsforskriften legger til grunn at alle vedtak skal protokollføres.³⁰

²⁸ Dette var protokoll nr. 3, 7, 14, 35, 55, 69.

²⁹ Rettighetsforskriften § 26: Alle avgjørelser etter §§ 14, 15, 16, 17, 18, 22, 23 og 24 regnes som enkeltvedtak etter forvaltningsloven. Disse avgjørelsene skal protokollføres og forelegges tilsynsmyndighetene.

³⁰ Rettighetsforskriften § 26, Alle avgjørelser etter §§ 14, 15, 16, 17, 18, 22, 23 og 24 regnes som enkeltvedtak etter forvaltningsloven. Disse avgjørelsene skal protokollføres og forelegges tilsynsmyndighetene.

Institusjonene må sannsynliggjøre at vilkårene i den aktuelle bestemmelsen er oppfylt, herunder hva som ble gjort for å unngå bruken av tvang. Det skal også gis en konkret og individuell beskrivelse av hvorfor det var nødvendig å utføre tvangen, og en beskrivelse av hva tvangstiltaket innebærer.³¹ Begrunnelsesplikten skal bidra til å sikre grundighet og nøyaktighet hos beslutningstakere, og er en viktig rettssikkerhetsgaranti for den enkelte. Det må være mulig for den som utsettes for tvang å forstå hvorfor de rettslige vilkårene vurderes som oppfylt.

Selv om det synes som om ledelsen og de ansatte på Skjerfheim reflekterte rundt og drøftet bruk av tvang, ble ikke dette like godt reflektert i alle tvangsprotokollene vi fikk fremlagt. Gjennomgang av protokoller fra store deler av 2017 og 2018 viste at tvangsvedtakene og protokollføringen hadde en del svakheter.

I mange protokoller manglet det informasjon om *Institusjonens gjennomgang av protokollen med beboeren*. Der det var informasjon om dette, kom det ofte frem at protokollen ble gått gjennom med ungdommene etter at vedtaket var gjennomført. I disse tilfellene var det heller ikke samsvar mellom datoen som ble oppgitt for gjennomgang av protokoll og dato for ungdommens underskrift. I ett tilfelle var tvangsprotokollen gått gjennom med ungdom elleve dager etter at vedtaket skulle være avsluttet. Dette er ikke god ivaretagelse av ungdommenes rettsikkerhet.

I protokollenes del 5 *Institusjonens gjennomgang av tvangsbruken* skal det gis informasjon om hvordan stedet jobber opp mot den enkelte ungdom i forbindelse med tvangsbruken og hvordan det jobbes for å unngå bruk av tvang fremover. Dette punktet var gjennomgående stikkordspreget og i mange tilfeller vanskelig å forstå.³²

De fleste vedtakene om begrensning i bevegelsesfriheten gjaldt innkjøringsleir, motivasjonstur eller avrusningstur. Disse tiltakene og vedtak og protokoll knyttet til dem, vil bli nærmere omtalt i kapittel 11 *Bruk av turer utenfor kollektivet*.

Vi fant også noen vedtak om begrensning i bevegelsesfriheten som ikke var knyttet til en form for tur. To av disse ble begrunnet med at ungdommene hadde brutt en av kollektivets «absolutter», eller hovedregler.³³ Dette gjaldt reglene om at det ikke var lov med parforhold. Sivilombudsmannen vil her minne om at tvang ikke skal benyttes som straff. Det fremstod likevel som at tvang i liten grad ble bruk som en slags «sosial kontroll» på Skjerfheimkollektivet.

Det fremgår av retningslinjer til rettighetsforskriften at også avgjørelser om inngrep i den personlige integriteten, der det ikke fattes enkeltvedtak, skal begrunnes av hensyn til den enkeltes rettsikkerhet. Kravet om protokollføring gjelder også for blant annet rusmiddeltesting, enten det er etter samtykke eller etter vedtak fra fylkesnemnda. Det ble ved Skjerfheim ført tvangsprotokoll ved

---

³¹ Ref. Forvaltningsloven §§ 24 og 25.

³² Dette gjaldt de vedtakene der utfylling av del 5 er påkrevet (altså ikke protokollene knyttet til rusmiddeltesting).

³³ Skjerfheim hadde noen grunnregler eller «absolutter»: Det er forbudt å bruke eller ta med rusmidler på kollektivet, Det er forbudt å medvirke til at andre rømmer eller begår kriminalitet, Kollektivets ungdommer skal ikke innlede parforhold til hverandre, Vold og trusler er forbudt, Det skal alltid vises respekt for naboer, nærmiljø og folk i bygda

gjennomføring av urinprøver. Det var imidlertid ikke alltid klart ut i fra protokollene om disse var gjennomført på bakgrunn av vedtak fra Fylkesnemnda eller samtykke fra ungdommen.

Gjennomgangen viste også tvangsvedtak som var begrunnet med at det skulle gjennomføres som en del av institusjonens rutiner. Dette gjaldt gjennomføring av innkjøringsleir (se også kapittel 11 *Bruk av turer utenfor institusjonen*), men ble også bruk som begrunnelse i vedtak om ransaking ved innkost tidlig sommer 2018. Dette er en praksis Fylkesmannen har påpekt overfor institusjonen tidligere og som de selv oppga å ha gått bort i fra.

En institusjon kan ikke lage husordensregler, rutiner eller liknende som innskrenker beboernes lov- eller forskriftsbestemte rettigheter.³⁴ Dette innebærer blant annet at tvang ikke kan brukes rutinemessig som en ordinær del av institusjons- eller behandlingsopplegget. Når tvang brukes rutinemessig, fratrar det ungdommen rettssikkerhetsgarantiene som ligger i at det skal fattes individuelle vedtak. En slik rutinemessighet utgjør en risiko for at ungdom utsettes for unødvendig og uhjemlet tvang.

Anbefaling

- Institusjonen bør sikre at vedtaksføring av tvang er i overensstemmelse med barns rettigheter og barnevernloven med forskrift. Gjennomgang av vedtak bør gjøres på en slik måte at ungdommenes rettsikkerhet og klagemulighet reelt sett ivaretas.
- Institusjonen bør sikre at tvang aldri brukes som straff eller rutinemessig som en del av institusjons- eller behandlingsopplegget.

³⁴ Rettighetsforskriften § 3

9.2 Innlåsing i enerom

Skjerfheim omtaler i sin gjennomgang av tvangsparagrafer i personalhåndboken følgende: «Tiltak som innebærer innlåsing i enerom er ikke tillatt i andre situasjoner enn i akutte faresituasjoner.»

Rettighetsforskriften hjemler ikke innlåsing av ungdom i enerom som et ordinært tvangstiltak, men i § 14 første ledd åpnes det for at dersom det er «uomgjengelig nødvendig for å avverge fare for skade på person eller vesentlig skade på eiendom, kan det etter alminnelige nødretts- og nødvergebetraktninger, jf. straffeloven § 17 og § 18, anvendes nødvendig tvang». Av bestemmelsens tredje ledd fremgår det at dersom «situasjonen gjør det nødvendig å isolere beboeren, jf. første ledd, skal minst en av personalet være til stede i rommet eller i naborommet med ulåst dør».

Under besøket kom det frem at en ungdom fra Skjerfheim, i forbindelse med en innkjøringsleir, var blitt låst inne på et «isolasjonsrom» på en av de andre avdelingene under Buskerud, Vestfold og Telemark behandling ungdom.³⁵ I svar på klage fra ungdommen kommenterer Fylkesmannen at å bli innelåst kan være sterkt provoserende og skremmende. Isolasjonen ble i dette tilfellet gjennomført på bakgrunn av personalets forventning om hva som kunne skje. Også dette gjorde tvangsbruken svært bekymringsfull.

Risikoen forbundet med bruk av isolasjon og isolasjonsliknende praksis er blant annet bemerket av FNs torturkomite (CAT) som i 2015 anbefalte New Zealand å forby isolasjon og skjerming av blant annet mindreårige.³⁶

Anbefaling

- Institusjonen bør sikre at rutiner og praksis ved bruk av isolasjon er i tråd med barns rettigheter og gjeldende lovverk.

9.3 Forebygging av tvang

Alle barnevernsinstitusjoner har plikt til å forebygge bruk av tvang.³⁷ Inngrep i den personlige integriteten skal bare gjøres dersom det er strengt nødvendig og andre fremgangsmåter har vært prøvd først. Dette innebærer at institusjonen må arbeide systematisk for å forebygge situasjoner som kan føre til tvang. Å forebygge konfrontasjoner og bruk av tvang bidrar til å styrke ungdommenes opplevelse av trygghet og forutsigbarhet.³⁸

For å lykkes med forebygging av tvang på en institusjon må de ansatte kjenne ungdommene, deres styrker, ressurser og sårbarheter. Systematisk forebygging av tvang bør innebære at det gjøres kartlegginger og risikoanalyser sammen med ungdommene. Det fremstod som at institusjonen og de ansatte hadde fokus på å snakke med ungdommene om forhold som kan utløse tvang og

³⁵ Denne innkjøringsleieren og innlåsing ble evaluert av Skjerfheim som konkluderte med at håndteringen av ungdommen hadde vært *kritikkverdige* og situasjonen skulle vært løst annerledes. Ungdommen klaget til Fylkesmannen og fikk medhold.

³⁶ Prohibit the use of solitary confinement and seclusion for juveniles, persons with intellectual or psychosocial disabilities, pregnant women, women with infants and breastfeeding mothers, in prison and in all health-care institutions, both public and private;
https://www.hrc.co.nz/files/2814/3192/5666/CAT_Report_May_2015.pdf

³⁷ Rettighetsforskriften § 12.

³⁸ Bufdir (2015): *Faglig veileder for akuttarbeid i institusjoner og beredskapshjem*, s 14

begrensninger for den enkelte, for slik å kunne begrense tvangsbruken. Dette var blant annet et fokus i ankomstfasen av oppholdet. Flere av de ansatte vi snakket med, formidlet at det å unngå tvangsbruk var avgjørende for tilliten og relasjonen mellom seg og den enkelte ungdom. Det kom også frem at de ansatte hadde flere arenaer der bruk av tvang ble diskutert (se også kapittel 9.1.1 *Ansvar og oversikt*).

I noen tilfeller ble det utarbeidet en «konfliktdempende avtale»: Dette var en avtale mellom ungdommen og institusjonen om hvordan vanskelige situasjoner skal håndteres for å unngå bruk av tvang. For de fleste ble imidlertid ikke informasjon om hvordan de voksne kunne møte ungdommen best mulig i vanskelige situasjoner systematisert.

Det kom imidlertid frem at de fleste episodene der det var brukt det som kalles «tvang i akutte faresituasjoner i 2018», var under innkjøringsleir. Skjerfheim gjennomførte risikoanalyser før inntak, men ikke sammen med ungdommen (se også kapittel 11.4.1 *Informasjon og medvirkning*).

Anbefaling

- Skjerfheim bør i større grad systematisere sitt arbeid med å forebygge bruken av alle typer tvang.
- Skjerfheim bør sikre at alle ungdommer har en avtale med de ansatte om hvordan vanskelig situasjoner kan håndteres for å unngå bruk av alle typer tvang.

10 Rett til å bli hørt og til å delta

Etter FNs barnekonvensjon artikkel 12 har et barn rett til å gi uttrykk for sine synspunkter i alle forhold som vedrører barnet. Barnets synspunkter skal tillegges behørig vekt i samsvar med dets alder og modenhet. I denne rettigheten ligger også retten til ikke å uttale seg eller delta.

I tilsynsrapporten «Dei forsto meg ikkje» ble det trukket frem at mange barn opplever ikke å bli hørt, forstått og lyttet til, selv når de sier ifra om hva som er viktig for dem. Medvirkning betyr at barnets meninger skal høres og tas med i vurderingen av hva som er det beste for barnet. Det innebærer også å forklare barnet hva det er lagt vekt på dersom noe annet enn det barnet ønsker, er blitt bestemt. Dersom barn ikke får medvirke, og deres behov ikke blir oppfattet eller forstått, vil det ikke være mulig å gi riktig hjelp.

Tilsynsrapport 19. september 2016: «Dei forstod meg ikkje». Fylkesmennene i Hordaland, Rogaland og Troms.

Barnevernloven § 1-6 gir alle barn som er i stand til å danne seg egne synspunkter, rett til å medvirke i alle forhold som vedrører barnet. Barnet gis en selvstendig og ubetinget rett til medvirkning etter barnevernloven, men har ikke en plikt til å medvirke.

Retten til medvirkning og innflytelse gjelder i hele beslutningsprosessen og for alle forhold som vedrører barnet, ikke bare når det tas rettslige eller administrative avgjørelser. Plikten omfatter alle instanser som har oppgaver etter barnevernloven (Prop. 169 L (2016-2017) s. 141-142).

Medvirkning skal få frem barnets perspektiv og bidra til at avgjørelser som fattes, er til barnets beste.

Skjerfheimkollektivet hadde flere arenaer der det fremstod som at ungdommen fikk mulighet til å delta i avgjørelser om hverdagen på kollektivet. Det kom frem at ungdommene deltok i å utarbeide handlingsplaner og mål for behandlingen. Det var også et sterkt fokus på at de skulle delta i møter om sin egen sak. Vi understreker samtidig at retten til å medvirke er et bredt tema, og under et besøk er det vanskelig å få full innsikt i om barn og unge faktisk får sin rett til å bli hørt og til å delta ivaretatt i alle de situasjonene de skal.

Muligheten for å medvirke vil også bli omtalt i rapportens kapittel 11 *Bruk av turer utenfor institusjonen*. Vi så at ungdommene blant annet i forbindelse med innkjøringsleir, hadde lite mulighet for medvirkning.

11 Bruk av turer som tiltak

Skjerfheimkollektivet beskriver i sin institusjonsplan og personalhåndbok ulike tiltak som de omtaler som leir eller turer. Dette er typiske tiltak som benyttes av ruskollektiver for mindreårige.³⁹ Ved Skjerfheimkollektivet ble det benyttet tre slike tiltak; innkjøringsleir, motivasjonstur og avrusningstur.

11.1 Innkjøringsleir

Alle ungdommer som kom til Skjerfheimkollektivet, skulle gjennomføre innkjøringsleir. Formålet med leiren var å forberede ungdommen til oppholdet på kollektivet; oppnå en relasjon til ungdommen og informere om plikter, rettigheter og forventinger for oppholdet. De ansatte skulle også kartlegge og bli kjent med ungdommenes historie og finne en retning for behandlingsopplegget. At en ny ungdom måtte på innkjøringsleir, handlet også om å sikre trygghet og trivsel for de ungdommene som allerede var på kollektivet. En innkjøringsleir ble alltid gjennomført utenfor kollektivet, og innebar at én ungdom var på tur med to voksne. De ansatte oppga at leirene stor sett varte mellom 7 og 10 dager, men at dette kunne variere. De ble sett på som en svært viktig del av behandlingsopplegget på Skjerfheim.

Innkjøringsleirene skulle beskrives og begrunnes i et vedtak om begrensning i bevegelsesfriheten (§ 22).

11.2 Motivasjonstur

Motivasjonstur ble også omtalt som en viktig del av Skjerfheims behandling. Turene innebar at en ungdom reiste til et sted utenfor kollektivet sammen med to voksne, som regel for å jobbe med motivasjon i behandlingen eller for å «jobbe gjennom» ulike type hendelser.⁴⁰

Skjerfheimkollektivet skriver i sin personalhåndbok at det ikke er anledning til å ta med ungdom på motivasjonstur ved bruk av fysisk tvang eller annen form for tvang. Imidlertid beskriver personalhåndboken også at det skal fattes et tvangsvedtak om begrensning i bevegelsesfriheten (§ 22) når det gjennomføres motivasjonsturer uten samtykke fra ungdommen.

11.3 Avrusningstur

Avrusningstur (noen steder omtalt som skjermingstur) ble beskrevet som et tiltak Skjerfheim benyttet når ungdom var ruset og ikke skulle være sammen med andre ungdommer. Det var et tiltak som ble bestemt av de ansatte og som skulle beskrives og begrunnes i tvangsvedtak etter rettighetsforskriftens § 22. Det ble oppgitt at ungdommene også kunne tas ut av fellesskapet dersom de var utagerende eller etter en rømming.

11.4 Rettssikkerhet ved bruk av turer

Innkjøringsleir og motivasjonstur var ifølge institusjonen en del av stedets behandlingsopplegg, som blir kombinert med et vedtak om begrensning i bevegelsesfriheten etter rettighetsforskriften § 22.

³⁹ Kolltveit, S. & Lange-Nielsen, I. (2013) Behandlingselementer i ruskollektiver for ungdom. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, Vol 50, nummer 9, side 919-925.

http://www.psykologtidsskriftet.no/index.php?seks_id=332349&a=2

⁴⁰ Ref. gjennomgang av tvangsprotokoller 2017 og 2018 (sept).

Skjerfheim gjør ikke i sine rutiner eller annet sted rede for hvorfor disse tiltakene kan gjennomføres som tvangsvedtak. I institusjonsplanen viser Skjerfheim til rettighetsforskriftens § 7 *Vern om personlig integritet* som hjemmel for å kunne ta med ungdom på turer som del av behandlingen.⁴¹ Dette er ikke en bestemmelse som gir grunnlag for tvangsvedtak.

Der turer brukes som en del av behandlingsopplegget (terapeutiske turer), kan disse ikke gjennomføres ved bruk av tvang, trusler om tvang eller ved å gi konsekvenser som har karakter av straff.⁴² Tvang er ikke begrenset til å gjelde fysisk tvang i form av å holde eller liknende, men gjelder alle typer tvang. Å begrense noens bevegelsesfrihet innenfor eller utenfor institusjonen gjennom å fatte vedtak etter § 22 er et svært inngripende tvangstiltak, og kan ikke brukes til å ta ungdom mot deres vilje med på tur som del av behandlingen.⁴³

Rettighetsforskriften § 22 regulerer barneverninstitusjoners adgang til å begrense ungdoms bevegelsesfrihet innenfor og utenfor institusjonens område. Dette gjelder ungdommens «adgang til å forlate institusjonsområdet» og «til å bevege seg fritt innenfor institusjonsområdet».

For å kunne benytte tur som en del av behandlingen må institusjonen sikre medvirkning og frivillighet fra ungdommens side. Både Fylkesmannen og Bufetat region sør har påpekt overfor Skjerfheimkollektivet at bruk av motivasjonsturer forutsetter at ungdommen deltar frivillig. Sivilombudsmannen kan ikke se at dette er annerledes når det gjelder innkjøringsleir. Også disse turene omtales som en del av kollektivets behandling. I tillegg gjennomføres de rutinemessig, som en standard ved ankomst til institusjonen, også dette gjør at institusjonen ikke kan fatte et enkeltvedtak om tvang.

I samtale med ledelsen kom det frem at tanken bak å fatte vedtak om begrensning i bevegelsesfriheten (§ 22) ved innkjøringsleir og motivasjonsturer, var at tiltakene er et sterkt inngrep i ungdommens liv, og at ungdommens rettsikkerhet ble ivaretatt ved å fatte et vedtak. Vedtakene var imidlertid gjennomgående svake og preget av mangelfulle begrunnelser og beskrivelser. Disse vedtakene ble også som regel først gjennomgått med ungdommene etter at tiltaket var avsluttet (se kapittel 9.1.2 *Vedtak og protokollføring*).

Sivilombudsmannen deler institusjonens oppfatning av at turene utgjorde et sterkt inngrep, og påpeker at vedtaksføringen er en bekreftelse på at turene utgjør tvang som det ikke er hjemmel til å benytte for denne type tiltak. Samtidig understreker ombudsmannen at både beboere og foresatte kan klage til Fylkesmannen dersom de mener det er begått brudd på forskriften, uavhengig av om det er fattet et enkeltvedtak eller ikke.⁴⁴ Denne retten er det generelt viktig at institusjonen sikrer at ungdommene er informert om. Retten til å klage uavhengig av om det foreligger vedtak, vil for eksempel være viktig for en ungdom som opplever at en tur ikke har vært frivillig.

Rettighetsforskriften § 13 legger til grunn at for eksempel kortvarig bortvisning fra fellesrom kan brukes «når dette er åpenbart nødvendig». I noen situasjoner vil det også kunne være aktuelt å fatte et vedtak om begrensning i bevegelsesfriheten (§ 22), for eksempel dersom en ungdom er ruspåvirket. På Skjerfheim fikk ungdom som var ruset som hovedregel begrenset sin bevegelsesfrihet på en enhet som var adskilt fra resten av kollektivet (Fossanveien). Reiseveien dit var 20 km.

⁴¹ Institusjonsplan for BVT behandling ungdom, avdeling Skjerfheimkollektivet, 2018. del 11.2

⁴² Ref rettighetsforskriftens § 7 og § 9, med rundskriv.

⁴³ Rundskriv Q-19/2012 Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barneverninstitusjon (rettighetsforskriften), side 30 -31.

⁴⁴ Rettighetsforskriften § 27

Ombudsmannen vil her understreke at det å begrense noens bevegelsesfrihet på et sted som er fullstendig adskilt fra resten av institusjonen, selv om disse er såkalte kvalitetssikrede enheter, fremstår som et svært inngripende tiltak, og betydelig mer inngripende enn det å begrense ungdommens adgang til å forlate institusjonene eller til å være begrenset inne på selve institusjonen. En slik praksis innebærer også betydelig risiko for at ungdommen isoleres fra de andre beboerne (se også kapittel 9.2 *Innlåsning i enerom*). En institusjon kan ikke bruke tiltak som innebærer at beboerne isoleres.⁴⁵ Departementet har også i en lovtolkning kommentert at adgangen til å begrense bevegelsesfriheten innenfor eller utenfor institusjonen ikke gir hjemmel til å isolere barn og unge fra de øvrige beboerne på institusjonene.⁴⁶

I en rekke tilfeller kom det også frem at ungdommene hadde fått sin bevegelsesfrihet begrenset på steder som ikke var en kvalitetssikret eller godkjent del av institusjonen. For eksempel var det blitt brukt hytter utenfor institusjonen⁴⁷ i situasjoner der ungdommer var på «avrusingstur». Det innebar at ungdom som var plassert på institusjonen i praksis ble holdt utenfor denne med tvang. Sivilombudsmannen kan ikke se at § 22 kan brukes for å begrense noen på steder som ikke er en del av institusjonen.

11.4.1 Informasjon og medvirkning

Informasjon er en forutsetning for at ungdommene skal kunne forstå, medvirke og ha innflytelse over hverdagen sin. God og tilpasset informasjon kan øke tryggheten, forebygge frustrasjon og risiko for umenneskelig behandling. Etter FNs barnekonvensjon artikkel 12 har et barn rett til å gi uttrykk for sine synspunkter i alle forhold som vedrører barnet (se også kapittel 10 *Rett til å bli hørt og til å delta*).

I rettighetsforskriften § 7 legges det vekt på medbestemmelse i personlige spørsmål og i utformingen av institusjonens daglige liv og ved andre avgjørelser som berører beboerne. Det å få gi uttrykk for sitt syn og bli lyttet til, er grunnleggende for å ivareta egen integritet.⁴⁸ Det legges også til grunn at «et godt institusjonsmiljø er preget av forutsigbarhet og trygghet for de som bor der».⁴⁹

Det at en innkjøringsleir ikke kan brukes som et tvangstiltak, innebærer at ungdommens medvirkning og frivillighet blant annet må sikres gjennom informasjon og åpenhet om hva innkjøringsleiren innebærer og mulighet for ungdommen til å påvirke innholdet, varigheten mv. Det var varierende hvor mye informasjon ungdommene fikk om selve leiren og hva den innebar før de kom til Skjerfheim. Det varierte også i hvilken grad ungdommene fikk mulighet til å være med å påvirke innholdet, f.eks. hva de skulle gjøre og hvor de skulle dra. Ledelsen påpekte at det kunne være vanskelig å komme i dialog med ungdommen før de kom til Skjerfheim og skulle på innkjøringsleir. Det var derfor vanskelig å sikre at ungdommene fikk informasjon og ungdommenes medvirkning på en slik måte at de ansatte lettere kunne unngå bruk av tvang.

⁴⁵ Rundskriv Q-19/2012 Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barneverninstitusjon (rettighetsforskriften), side 12, 15 og 31.

⁴⁶ Lovtolkning fra daværende Barne- og familiedepartementet 22. nov 2000

<https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/bfd/prf/2005/0056/ddd/pdfv/225148-pixeditdoc7.pdf>
Se også Helsetilsynet (2015): *Behandling av klage på pålegg om nedlegge driften ved Motivasjonskollektivets korttidsavdeling*.

⁴⁷ Som ikke var kvalitetssikret.

⁴⁸ Rundskriv Q-19/2012 Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barneverninstitusjon (rettighetsforskriften).

⁴⁹ Rundskriv Q-19/2012 Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barneverninstitusjon (rettighetsforskriften), side 18.

Det kom frem under besøket at innkjøringsleir klart innebar en økt risiko for bruk av tvang. Det kom også frem eksempler på at nettopp manglende informasjon om innkjøringsleir og manglende mulighet til medvirkning hadde ført til at innkjøringsleire ble preget av utrygghet og redsel, og økte risikoen for tvangsbruk. Fylkesmannen har også i svar på en klage om bruk av tvang på en innkjøringsleir, kommentert at det å være på et ukjent sted med voksne man ikke kjenner, setter ungdom i en svært sårbar situasjon.

Lengden på både innkjøringsleir, motivasjonsturer og avrusning varierte, og ungdommene fikk ikke vite hvor lenge hvor lenge tiltaket skulle vare. Turene ble avsluttet når de voksne vurderte at de «hadde kommet gjennom alt»/var klar for det».

Sivilombudsmannen vil her understreke at informasjon og medvirkning er avgjørende for å forebygge tvang og for å kunne gi ungdommene riktig hjelp.⁵⁰ Manglende mulighet til å medvirke og bli hørt og mangelen på informasjon om innhold, sted og lengde, forsterker turenes preg av tvang.

Sivilombudsmannen vil også understreke at på steder der mennesker er plassert på tvang, vil makt alltid være skjevt fordelt; mellom ledelse og ansatte på den ene siden og de som er plassert der på den andre. Ubalansen i maktforholdet mellom ansatte og ungdom på en barneverninstitusjon skaper en risiko for krenkelser av menneskers verdighet og grunnleggende rettigheter. Dette forsterker viktigheten av informasjon og medvirkning, slik at ungdommene ikke settes i en situasjon som fører til utrygghet, en følelse av maktesløshet og en forsterket opplevelse av tvang.

I samtale med leder kom det frem at det ble brukt tid på å forklare ungdommen hvorfor de ansatte ønsket å gjennomføre en motivasjonstur, og at de prøvde å gjøre turen til noe ungdommen ønsket å være med på. Denne holdningen gjenspeilet seg hos de ansatte vi snakket med. I forbindelse med besøket fremstod det også som at ungdommene for eksempel ikke ble holdt tilbake i et rom eller hindret i å gå til eget rom når diskusjoner om en tur var startet. De ansatte sa også at de kunne la være å gjennomføre en motivasjonstur dersom de ikke fikk ungdommen med seg.⁵¹

Det kom imidlertid ikke frem noe sted i Skjerfheims dokumentasjon av turene hvordan dette var blitt gjort, hva man hadde kommet frem til sammen og hvordan medvirkning og frivillighet ble ivaretatt. Det fantes heller ingen systematisk informasjon om innhold i turene og hvordan de var gjennomført.

11.4.2 Begrunnelse og dokumentasjon

Forebyggingsenheten har gått gjennom en rekke tvangsprotokoller og annen dokumentasjon knyttet til innkjøringsleir, motivasjonsturer og avrusningsturer.

Institusjonen hadde imidlertid ingen systematisk oversikt over antall motivasjonsturer og avrusningsturer. En slik oversikt ble etterspurt i forbindelse med besøket. Ombudsmannen kan derfor ikke være sikker på at det ikke er gjennomført flere turer enn det som fremkommer av tvangsprotokollene.

---

⁵⁰ Tilsynsrapport 19. september 2016 «*Dei forstod meg ikkje*». Fylkesmennene i Hordaland, Rogaland og Troms

⁵¹ Dette i motsetning til funn gjort ved tidligere besøk; se Sivilombudsmannens rapport etter besøk til Klokkergårdenkollektivet 6.-8. juni 2017.

Dokumentasjon av tvang, andre typer begrensinger, behandling, behandlingstiltak og hvordan disse brukes og gjennomføres for den enkelte, er svært viktig. Både for å ha en god internkontroll, sikre mulighet for ekstern kontroll og for å kunne ivareta rettsikkerheten til de som bor på institusjonen.

I vedtakene som ble fattet fordi en ungdom var ruset og derfor ikke skulle være sammen med de andre, var det gjennomgående mangelfulle beskrivelser og begrunnelser. Dette gjorde det vanskelig å se om vilkårene i § 22 var oppfylt. Det fremstod også som at forståelsen av hva begrensninger innenfor og utenfor institusjonen kunne innebære, var uklart for institusjonen. I tillegg til at det i de aller fleste vedtakene manglet beskrivelser av hva begrensningene innebar, var det også vanskelig å se hvor ungdommene ble begrenset, eller det kom frem at de ble begrenset på steder som ikke var en del av institusjonen (se også kapittel 11.4 *Rettsikkerhet ved bruk av turer*).

Vedtakene bar også preg av at det viktigste var at ungdommen ikke skulle være på institusjonen, uten at det ble beskrevet hvorfor dette var avgjørende i det enkelte tilfellet – og hvorfor et mindre inngripende tiltak ikke var tilstrekkelig.

Selv om det står i Skjerfheims personalhåndbok at avrusning ikke skal forveksles med motivasjonstur, kom det frem at både de ansatte og ungdommene hadde problemer med å skille mellom disse to typene tiltakene. Det var også slik at en avrusning kunne gå over i en motivasjonstur uten at ungdommen i mellomtiden var tilbake på institusjonen.

Anbefaling

- Institusjonen bør sikre at tvang ikke brukes for å gjennomføre turer som del av behandlingsopplegget.
- Institusjonen bør sikre at turer som del av behandlingen gjennomføres på grunnlagt av frivillighet, god informasjon og mulighet for medvirkning.
- Institusjonene bør sikre at begrensning i bevegelsesfriheten kun gjennomføres på institusjonen.
- Institusjonen bør sikre at alle tiltak beskrives og begrunnes slik at de er i tråd med barn og unges rettigheter og gjeldende lov.

12 Rett til helsehjelp

I FNs barnekonvensjon står det at barn og unge har rett til «den høyest oppnåelige» helse og til behandling når han eller hun er syk. Staten skal sikre at ingen barn fratras sin rett til adgang til slike helsetjenester.⁵²

Barn og unge i barnevernsinstitusjon har samme rett til helsehjelp som andre barn og unge.⁵³ Institusjonenes omsorgsansvar omfatter plikt til å sørge for at beboerne får tilgang til nødvendig helsehjelp og bistand og tilsyn ved sykdom.⁵⁴

Ny forskning har dokumentert høy forekomst av psykiske lidelser både hos barn i barnevernsinstitusjoner og fosterhjem. Blant annet viste et forskningsprosjekt gjennomført i Norge i perioden 2010–2015 en høy forekomst (76 prosent) av psykiske lidelser blant unge i barnevernsinstitusjoner.⁵⁵ Under våre besøk til barnevernsinstitusjoner møter vi mange ungdommer som sliter med psykiske problemer. Mange har traumatiske opplevelser i sin bakgrunn, også de som ikke har fått en diagnose eller fått konstatert en psykisk lidelse.

Barneombudet har i sin rapport *Grenseløs omsorg* beskrevet at psykisk syke barn på barnevernsinstitusjoner utsettes for unødig tvang fordi barnevernsinstitusjonene ikke har den kompetansen som trengs om psykisk helse og psykisk helsevern.⁵⁶ Rapporten understreker at dette er et alvorlig problem. Et godt og nært samarbeid mellom barnevernet og barne- og ungdomspsykiatrien er viktig for at barn skal få den hjelpen de trenger.⁵⁷

Skjerfheim hadde en helseansvarlig som hadde ansvar for at ungdommene skulle få god og forsvarlig oppfølging av både fysisk og psykisk helse.⁵⁸ De hadde også en vara for helseansvarlig for å sikre at dette ansvarsområdet ble ivaretatt kontinuerlig. Ansvar og oppgaver var beskrevet i personalhåndboken.

12.1.1 Samarbeid med spesialisthelsetjenesten

Omtalen av ungdommers eventuelle psykiske lidelser og diagnoser i personalhåndboken var noe som bekymret oss i forkant av besøket (se også underkapittel 8.3 *Personalhåndbokens føringer på behandling, holdninger og regler*). Blant annet ble det i håndboken skrevet at:

«Vi tar ikke stilling til om våre ungdommer er psykisk syke eller følelsesmessig skadet. Vi tror det fungerer bedre å behandle dem som friske ungdommer som må oppdage sine muligheter og lære hvordan de skal leve for å få et godt liv (s 50)».

Denne omtalen, i tillegg til det som er beskrevet i underkapittelet om personalhåndboken, står i motsetning til inntrykket vi fikk under besøket. Vi fant at Skjerfheim hadde fokus på ungdommenes

⁵² FNs Barnekonvensjon artikkel 42.1.

⁵³ Retten til nødvendig helsehjelp er lovfestet i pasient- og brukerrettighetsloven §§ 2-1 og 2-1b.

⁵⁴ Institusjoner omfattes av barnevernloven kapittel 5 og 5A, og skal gi beboerne forsvarlig omsorg og behandling.

⁵⁵ Kayed, Nanna S. m.fl., (2015): *Psykisk helse hos barn og unge i barneverninstitusjoner*, NTNU/RKBU-Midt.

⁵⁶ Barneombudet (2015): *Grenseløs omsorg – om bruk av tvang i psykisk helsevern og barnevern*.

⁵⁷ Tilsynsrapport 19. september 2016 «*Dei forstod meg ikkje*». Fylkesmennene i Hordaland, Rogaland og Troms

⁵⁸ Ref Bufdir (2016): *Retningslinjer om helseansvarlig i barneverninstitusjoner og omsorgssenter for enslige mindreårige asylsøkere*

psykiske helse. Den helseansvarlig hadde ansvaret for at ungdommer fikk vurdering og behandling i psykisk helsevern når det var behov for dette. Vi fikk et inntrykk av at man så psykisk helsevern som en viktig samarbeidspartner og veileder der ungdommer hadde psykiske problemer.

Under besøket kom det frem at Skjerfheimkollektivet enkelte ganger mottok ungdommer med tilstander som krevde omfattende samarbeid med spesialisthelsetjenesten. Vårt inntrykk er at Skjerfheim i aktuelle tilfeller håndterte situasjonen etter beste evne, og i så tett samarbeid de fikk med spesialisthelsetjenesten. Det fremstod som at institusjonen hadde en fleksibel og omsorgsfull ivaretagelse av ungdom som falt under denne kategorien. Institusjonens håndtering innebar imidlertid at de hadde brukt omfattende tvang overfor enkeltungdom over lenger tid.

Ombudsmannen går ikke videre direkte inn på håndteringen av disse sakene i denne rapporten. Vi ønsker imidlertid å trekke frem noen prinsipielle betraktninger på bakgrunn av det vi så under besøket og andre besøk vi har hatt til barnevernsinstitusjoner. Vi har ved flere besøk sett at enkelte ungdommer som er i svært sårbare situasjoner og som plasseres på barnevernsinstitusjon, utfordrer rammene av både hva institusjonene har av lovlige tiltak, og at tvangsbruken blir svært høy mot disse ungdommene. Det er alltid en risiko knyttet til bruk av tvang, og en høy bruk vil føre til et stort inngrep i ungdommers liv.

Ombudsmannen er bekymret for hvordan barnevernsinstitusjonene er istandsatt til å håndtere denne typen situasjoner. Dette gjelder blant annet sterkt traumatiserte ungdommer. I en rapport publisert av Forandringsfabrikken i 2019, ble det snakket med 55 ungdommer om bruk av tvang i barnevernsinstitusjoner. Over halvparten av disse ungdommene formidlet at de hadde opplevd foreldre eller familie som hadde brukt makt, vold eller begått overgrep, og de fleste hadde ikke fortalt om dette på institusjonen. Flere fortalte at bruken av tvang derfor ble ekstra belastende fordi det minnet om tidligere vonde opplevelser.⁵⁹

12.1.2 Spesielt om samarbeid med fastlege

Skjerfheimkollektivet hadde ett fastlegekontor og én bestemt fastlege som de ofte hjalp ungdommene med å bytte til under oppholdet ved kollektivet. Helseansvarlig og ledelse formidlet at fordelene ved å bruke det samme kontoret blant annet var at vedkommende lege kjente godt til kollektivet, behandlingen man gav og at ungdommene ved kollektivet hadde rusproblemer. Unntakene fra et slikt fastlegebytte kunne være hvis eksisterende fastlege jobbet i nærheten og derfor var innen rekkevidde under institusjonsoppholdet. Vi vil understreke at det er viktig at ungdommer har mulighet til å bytte fastlege dersom han eller hun ønsker en annen lege av ulike grunner som tillit og kommunikasjon, kjønn eller annet. Enkelte funn tydet på at dette ikke var hensyntatt i alle tilfeller.

Skjerfheimkollektivet hadde som rutine at ungdommene skulle til legeundersøkelse i starten av oppholdet ved kollektivet. I personalhåndboken ble det beskrevet at man ønsket at ansatte var med i første time hos fastlegen. Videre sto det følgende:

---

⁵⁹ Forandringsfabrikken (2019): *Hvis jeg var ditt barn. Om tvang i barneverninstitusjon.*
https://www.forandringsfabrikken.no/files/Hvis_jeg_var_ditt_barn_barnevern.pdf

«Miljøarbeider og lege, fortrinnsvis sammen med ungdom oppsummerer helsetilstand, kontroll spør om medikamenter er gitt ut osv. Miljøarbeider tar ansvar for å innhente denne informasjonen fra legen».

Et godt samarbeid mellom helsetjenesten og institusjonen er viktig for å få til så god behandling som mulig. Samtidig vil vi understreke at konfidensialitet mellom lege og pasient også må ivaretas og at ungdommen, med noen begrensninger begrunnet i institusjonens omsorgsansvar og ungdommens alder, har rettigheter knyttet til dette.⁶⁰

Under besøket undersøkte vi hvordan den første legeundersøkelsen ble gjennomført. Inntrykket var at ungdommene som regel var alene inne hos legen, og at ansatte var med dersom ungdommen ønsket dette, for å føle seg trygg eller for å få hjelp til å forklare sine behov. Også her var dermed praksisen mindre bekymringsfull enn personalhåndboken skulle tilsi. Ombudsmannen påpeker behovet for at personalhåndboken tar utgangspunkt i ungdommens rett til helsehjelp, herunder til privat samtale med lege, for å sikre felles forståelse og praksis i hele personalgruppen.

---

⁶⁰ Pasient- og brukerrettighetsloven kap. 3.

Besøksadresse: Akersgata 8, Oslo
Postadresse: Postboks 3 Sentrum, 0101 Oslo
Telefon: 22 82 85 00
Grønt nummer: 800 80 039
Telefaks: 22 82 85 11
Epost: postmottak@sivilombudsmannen.no
www.sivilombudsmannen.no

